

Віктор Горобець

ЧИ ВСЕ ТАК ПРОСТО З ТИМИ РОДИЧАМИ? (Деякі замітки з приводу розвідки о. Юрія Мицика)

Інформації, як відомо, забагато не буває. Тим паче, коли мова йде про інформацію історичну. Тобто ту, від якої так жорстко залежний історик і щедроти котрої вже апріорі дозволяють говорити якщо не про приреченість абсолютно об'єктивного погляду дослідника на проблему (адже в будь-якому випадку погляд цей належатиме суб'єкту наукового дослідження, а, отже, й нестиме на собі карб суб'єктивності), то, принаймні, про можливість не одновимірного погляду, а такого, що базуватиметься на свідченнях джерел різного походження, відтак, наблизатиме нас до бачення більш адекватної історичної картинки.

Втім, як і в будь-якого іншого правила, і в цій закономірності закладені можливості певних винятків. Прикладом одного з них може слугувати історична колізія, пов'язана з перебуванням зятя гетьмана Богдана Хмельницького, білоруського полковника Івана Нечая на засланні в Сибіру (після 1659 р.) та ймовірного здобуття ним волі орієнтовно не раніше 1667 р. Тут кожен новий документ ставить під сумнів достовірність попереднього, і в такий спосіб не лише не вносить ясності, а ще більше заплутує історичну реконструкцію.

Віднайдені о. Юрієм Мициком історичні джерела з Архіву Радзивилів, датовані березнем 1668 р., переконують у тому, що на цей час колишній білоруський полковник повернувся з московської неволі і

вирішував у Варшаві свої майнові справи. Дослідник висловлює здогад, що на волю Нечай вийшов у ході обміну військовополонених, який відбувався між Річчю Посполитою та Московською державою після укладення Андрусівського перемир'я. Подібну думку відстоював свого часу й В'ячеслав Липинський¹, до неї схилявся в ранніх своїх роботах й автор цих рядків² (саме на одну з цих праць покликається о. Ю. Мицик). Підставою ж для подібних висновків послужило повідомлення зі статейного списку царського посланця в Україну Ф. Бобровича. Саме він 22 січня 1669 р., прямуючи з Москви до Чигирина, у містечку Лебедині чув від місцевих жителів новину, що напередодні «...шол де посол от литовського полка Иван Нечай, а с ними де людей [...] с пятьдесят к гетману Петру Дорошенку...»³. По прибутті до гетьманської столиці правобережного регіментаря, Бобрович і справді зустрів у місті «...корони Полськіє шляхта Нечай с товарищем...»⁴, котрі привезли Дорошенку запрошення до участі у вальному сеймі Речі Посполитої, скликаному для обрання на звільнений по абдукації Яна II Казимира королівський престол.

Таким чином, знаючи про «прив'язаність» Нечай до білоруських земель (найбільш імовірним місцем народження Івана та Данила Нечай дослідники називають Мстиславське воєводство⁵, а про королівські надання молодшому з братів маєтностей на

¹ Липинський В. Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / Твори. – Т. 2. – Філадельфія, 1980. – С. 191.

² Горобець В.М. Иван Нечай – полковник білоруський // Історія України. – 1997. – № 19; його ж. Иван Нечай // Полководці Війська Запорозького. – Кн. 1. – К., 1998. – С. 275–276.

³ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изданные Археографической комиссией. – Т. 8. – СПб., 1875. – С. 70.

⁴ Там же. – С. 113.

⁵ Липинський В. Назв. праця. – С. 181.

Білорусі, зокрема Бобруйського староства, аргументовано говорить о. Ю. Мищик) титулування жителями Лебедина козацького старшини й близького свояка гетьмана Хмельницького «послом от литовського полка», без згадок про його славне козацьке минуле не виглядає аж надто алогічно. Все це, разом із наведеними о. Ю. Мищиком цесійним записом й офіційним зобов'язанням полковника з березня 1668 р., й підтверджує факт звільнення після 1667 р. козацького старшини з Сибіру.

Проте свідчення інших відомих нам на сьогодні історичних джерел серйозно підважують цю струнку й, здавалось би, доволі логічну побудову.

Найперше сумніви в тому, що колишньому білоруському полковнику таки вдалося повернутися з неволі, в істориків породжували звістки, що стосувалися засідань вального сейму 1661 р., на якому серед інших майнових справ розглядалася й справа про визнання за його дружиною Степанидою Хмельницькою-Нечаєвою володільницьких прав на пожалувані І. Нечаю польським королем маєтності. Це дало формальні підстави польським історикам логічно припустити, що десь перед цим життя Івана Нечая трагічно обірвалося. Згодом ця думка утвердилася у російській історіографії⁶.

Іншим документом, що ставить під сумнів факт безпроблемного виходу Нечая з Сибіру є «Память в Сибирский приказ», відправлена за наказом царя Олексія Михайловича 18 (28) грудня 1667 р. З неї довідуємося, що напередодні польський посланець Ієронім Комар, котрому польським урядом було доручено слідкувати за обміном військовополонених згідно андрусівських домовленостей, зустрічався в Москві з припровадженими із Сибіру шляхтичами, серед яких був також й Іван Нечай. Полонені були переконані в тому, що нарешті вони здобудуть волю. Однак від своїх охоронців несподівано дізналися, що видано наказ, у відповідності з яким їх усіх знову мають відправити на заслання до Сибіру. Королівський комісар негайно звернувся за

поясненнями до Посольського приказу. Наслідком його інтервенції й стала вищезгадана «Память...», в якій Олексій Михайлович наказував утримуватися від вивезення польських військовополонених до Сибіру, а представників короля було запевнено, що їх долю найближчим часом вирішить сам Олексій Михайлович⁷.

Після цього справа військовополонених ще декілька разів піднімалася в ході російсько-польських перемовин у рамках роботи Андрусівської комісії. Внаслідок чого 21 (31) грудня 1667 р. з Посольського приказу до Ямського приказу було відправлено нову «Память», що містила доручення перепроводити полонених своїми підводами з Переяславської Слободи в інше місце, де вони ще мають залишитися на деякий час, ймовірно, перед своїм поверненням на батьківщину⁸.

Після цього, здавалося, вже ніщо не завадить білоруському полковнику отримати звільнення з московської неволі. Але інструкція все тому ж І. Комарові, який 20 червня 1670 р. вирушив з Варшави до Москви як посланець польського короля Михайла Вишневецького, свідчить, що ні в 1667 р., ані в наступні роки Івану Нечаю так і не поталанило отримати довгоочікувану волю. Зокрема, Комарові серед іншого наказувалося від імені свого короля звернутися до московського монарха «...в інтересі пана Нечая... старости та полковника... забраного при відданні Бихова... аби для братерської до його королівської милості... звільнили...»⁹. Схиляючи московську сторону до цього, королівський посланець повинен був охарактеризувати полковника білоруського як «мужа відважного, готового завжди до послуг обох монархів»¹⁰.

Самоочевидно, що згадка про Нечая як про «старосту та полковника», до того ж, «забраного при відданні Бихова», не залишає сумнівів у тому, що мова тут йде саме про білоруського полковника Івана Нечая.

Відправлена у відповідь на демарш І. Комара грамота царя Олексія Михайловича інформації з приводу «мужа відваж-

⁶ Див.: Русский биографический словарь (Изд. Половцева). – Т.: Н-О. – С. 378.

⁷ Российский государственный архив древних актов. – Ф. 79: Сношение с Польшей, кн. 117, л. 177 об. – 178 об.

⁸ Там же. – 178 об.

⁹ Dział rękopisów Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie. Teki Naruszewicza, t. 166, nr 140, s. 526.

¹⁰ Ibid., s. 526 v.

ного, готового завжди до послуг обох монархів» не містить¹¹.

Отже, доводиться констатувати, що на сьогодні вирішити питання стосовно того, коли полковник Іван Нечай повернувся з московської неволі і чи повернувся він звідти взагалі – дослідники не можуть. І якщо різночитання в повідомленні Ф. Бобровича про візит Нечая до гетьмана П. Дорошенка на початку 1669 р. та у листуванні польського короля і російського царя 1667–1670 рр. з приводу звільнення Нечая з неволі можна було пояснити хоч би тим, що «посол від литовського полку Нечай» не обов'язково мав би бути колишнім зятем Хмельницького і братом Данила Нечая, то наведена о. Ю. Мициком офіційна відмова від 19 бе-

резня 1668 р. «Jana Nieczaja, pułkownika jego królewskiej mości» від староства Бобруйського остаточно заплутує історичний сюжет.

З приводу ж припущення о. Ю. Мицика стосовно того, що ще в 1678 р. Іван Нечай все ще був живим і продовжував володіти Загальським староством, то тут також існують відмінні версії. Зокрема, сучасний білоруський історик Геннадзь Сагановіч схильний вважати, що десь близько 1672 р. Івана Нечая не стало¹². Щоправда, дослідник не вказує на джерело своєї інформації та не зазначає, де саме знайшов свій вічний спокій збурювач такого великого неспокою на Білорусі в 1656–1659 рр., вносячи в такий спосіб і свою лепту в заплутування цієї – й так доволі заплутаної – справи...

¹¹ Ibid., t.167, nr 101, s.374–376.

¹² Сагановіч Г. Невядомая вайна: 1654–1667. – Мінск, 1995. – С. 142.